

Кочубей Тетяна

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини
м. Умань, Україна;
головний науковий співробітник відділу
педагогічного джерелознавства та біографістики
Державної науково-педагогічної бібліотеки
України імені В. О. Сухомлинського
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-9104-8442
e-mail: udpu_tania@ukr.net

СОЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ ДИТИНСТВА У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Анотація. У статті висвітлено концептуальні педагогічні ідеї Василя Олександровича Сухомлинського та його поради стосовно навчання і виховання дітей. З'ясовано, що відомий педагог вивчав і впроваджував у практичну діяльність ввіреної йому школи досвід зарубіжних колег, зокрема представника вальдорфської педагогіки Рудольфа Штайнера. Виявлено, що в освітній процес Павлівської школи впроваджувалися такі види роботи з дітьми, як спостереження, живий досвід, дослідницький характер праці, звернення до казок як живого і образного освоєння світу.

Встановлено, що основоположними принципами виховання у школі Василя Сухомлинського були любов до дітей та любов до рідної землі. Виявлено, що найтонше виховання, на думку павлівського педагога, полягає у наданні свободи та допомоги дитині, уникненні змушення та заборон. Акцентовано увагу на тому, що завданням вчителя є навчити дитину вдивлятися не тільки в оточуючий світ (макрокосм), але й у саму себе, виховати у дитини прагнення пізнавати речі і явища не тільки оточуючого світу, але й власний внутрішній світ (мікрокосм).

Зосереджено увагу на тому, що суттєвою ознакою дитинства є пізнання світу дитиною через пізнання самої себе, через свої емоції, відчуття, переживання. Обґрунтовано, що відмінною рисою дорослої людини і дитини є те, що дитина пізнає світ серцем, а доросла людина сприймає світ розумом.

З'ясовано, що у процесі виховання відомий педагог надавав великого значення фантазії у житті дитини. На його думку, фантазія сприяє розвитку творчого мислення дитини і допомагає здійснити перехід від чуттєвого до раціонального. Виявлено, що фантазія є для дитини творенням власної, притаманної тільки їй, реальності, свого життєвого досвіду.

Встановлено, що у період дитинства людина потребує найбільшого захисту і турботи з боку дорослих, а це може дати в першу чергу саме сім'я, родина, в якій росте і виховується дитина, а вже потім – дошкільні та шкільні установи.

Ключові слова: дитинство, принципи виховання, школа як екологічне середовище дитинства, світ дитинства, пізнання, сфери світосприйняття, чуттєве сприйняття світу.

Постановка проблеми. Нині Україна перебуває в умовах воєнного стану, а тому особливої актуальності набувають ідеї відомого педагога і вченого, знаного не тільки в Україні, але й за кордоном Василя Олександровича Сухомлинського щодо самоцінності дитинства та соціалізації особистості. Аджена сьогоднішній день існує розрив між дитинством як самоцінністю та реальним становищем дітей, значна кількість яких перебуває на окупованих територіях, частина – за кордоном та тих, які вивезені на територію росії. Як свідчать статистичні дані України, від початку повномасштабного вторгнення російської федерації 4 867 106 є внутрішньо переміщеними особами, а за міжнародними оцінками кількість внутрішніх переселенців перевищує 7 мільйонів громадян України. Понад 4 мільйони осіб зареєстровано для отримання тимчасового прихистку в Європі. Проведене Яною Осадчою дослідження засвідчує, що 77% дітей-переселенців стали свідками обстрілів і бомбардувань, 73% перебували у сховищах, а майже 30% пережили окупацію; 4% маленьких українців пройшли через російські фільтраційні табори, а близько 8% дітей пережили голод та відсутність доступу до питної води (Осадча, 2023).

Проте у цей надзвичайно складний для України час українські освітяни та науковці продовжують служити вітчизняній освіті і науці. Україна, її громадяни і зокрема діти відчувають велику підтримку у світі. Завдяки міжнародним партнерам та волонтерським організаціям українська спільнота продовжує створювати перспективи для відновлення та інноваційного розвитку України.

Висунуті Василем Сухомлинським ідеї співзвучні з теперішнім часом і мають лягти основоположними принципами в основу побудови сучасного освітнього і виховного процесів. У цьому контексті актуальними є ідеї Василя Олександровича Сухомлинського щодо важливості виховання дітей у воєнний та повоєнний час. Тому пропаговані ним ідеї лишаються досить актуальними для сьогодення України, а його практичний досвід виховання дітей стане у нагоді сучасним педагогам.

Отже проблема цінності дитинства та його значення у житті людини є актуальною і має безперечне теоретичне та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Окремі аспекти порушеної проблеми стали предметом дослідження не тільки в Україні (М. Антоненко (гуманізм педагогічних нововведень В. Сухомлинського), Н. Безлюдна (проблеми розвивального навчання у педагогічній спадщині В. Сухомлинського), І. Бех, А. Богущ, Г. Бондаренко, Я. Бурлака, Ю. Руденко, Т. Шпак (наукова своєрідність педагогічної спадщини В. Сухомлинського), М. Вашуленко, О. Дубасенюк, І. Зязюн, Н. Калініченко, В. Кузь, Д. Пащенко

(досліджували різні аспекти проблеми навчання і виховання у спадщині відомого педагога), Т. Кочубей (філософія дитинства у педагогічній спадщині В. Сухомлинського), О. Петренко (роль казки у формуванні орієнтації дитини на цінності своєї статі (на матеріалі спадщини Василя Сухомлинського), А. Розенберг (філософія дитячого щастя за В. Сухомлинським), О. Савченко (екологія дитинства), Г. Сагач, Л. Ткачук (успіх у навчанні молодших школярів у теоретичній і практичній діяльності В. Сухомлинського), О. Сухомлинська (цінності у вихованні дітей та молоді) та ін.), але й за кордоном (М. Библюк, М. Мухін, В. Риндак, Х. Франгос та інші).

Проте інтерес до творчої спадщини Василя Сухомлинського не втрачається і донині. В умовах сьогодення особливої ваги набувають педагогічні погляди Василя Олександровича Сухомлинського, їхня гуманістична спрямованість, яка притягує багатогранністю, багатоаспектністю та невичерпним багатством педагогічних ідей, а також соціальний аспект дитинства у спадку відомого педагога.

Мета статті полягає у дослідженні соціальних складових дитинства в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського та висвітленні ролі дитинства у становленні людини як особистості.

Постановка проблеми. Сучасний стан дітей в українському суспільстві характеризується недостатністю умов, матеріальних та духовних ресурсів, необхідних для виживання і розвитку кожної дитини. Тому, як ніколи, цінними є концептуальні педагогічні ідеї Павліського вченого та його поради щодо навчання і виховання дітей та збереження самоцінності дитинства.

Принциповою особливістю Василя Олександровича Сухомлинського було те, що він вивчав досвід зарубіжних колег, листувався з ними, прислухався до їхніх порад, про що засвідчує листування з представником німецького педагогічного інституту Герхардом Нойнером (Берлін, 1965) при виданні книги «Серце віддаю дітям» (Сухомлиський, 2012, с. 487–489).

У навчальний процес Павліської школи впроваджувалися ідеї Рудольфа Штайнера, представника вальдорфської педагогіки, в якій він пропагував впровадження феноменологічного підходу в освітній процес, що передбачав «живий досвід, спостереження, опис, осмислення, дослідницький характер праці, звернення до казок як живого та образного освоєння світу; погляд на вчителя» (Сухомлиський, 2012, с.9).

Аналіз педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського засвідчує, що вивчення зарубіжного досвіду павліським педагогом уможливило йому виокремити основоположні принципи виховання, до яких Василь Сухомлиський відносив любов до дітей та любов до рідної землі, і які лягли в основу реалізації ним ідей Школи під блакитним небом та Школи педагогічної культури. Висунуті павліським педагогом ідеї не втрачають своєї унікальності та новаторства і для сьогодення. Адже, як наголошував відомий педагог, дитинство є «найважливішим періодом людського життя, не підготовкою до майбутнього життя, а справжнім, яскравим, самобутнім, неповторним життям» (Сухомлиський, 2012, с. 49).

Домінантною кризою його праці простежується теза про те, що саме дитинство, оточення дитини, те, що ввібрало розум і серце дитини з оточуючого світу буде впливати на подальше становлення особистості та стане вирішальною мірою того, якою людиною виросте дитина.

Василь Сухомлинський наголошував на тому, що найважче і найтонше виховання полягає у вихованні «в умовах наданої дитині цілковитої свободи: бігай, бався, ганяй за метеликом і за сонячним зайчиком, гукай у лісі та прислухайся до луни, – весь секрет такого вільного в найкращому сенсі слова виховання полягає в тому, щоб, не змушуючи, не забороняючи, водночас домагатися того, щоб дитина робила те, чого вам треба» (Сухомлинський, 2012, с. 52–53).

Аналіз педагогічної спадщини Василя Сухомлинського засвідчує, що, на відміну від багатьох педагогів і філософів, він вважав дитинство єдиною багатогранною системою, яка визначає початковий етап становлення особистості і проявляється у таких п'яти вимірах:

- 1) дитинство як віковий період життя людини;
- 2) дитинство як особливий, неповторний, своєрідний світ та спосіб буття дитини у ньому;
- 3) дитинство (світ дитинства) як сукупність дітей певного віку;
- 4) дитинство як світ відносин дорослих і дітей;
- 5) дитинство як середовище, в якому доводиться працювати вчителю.

Таким екологічним середовищем дитинства, за Василем Сухомлинським, виступала школа. І, щоб освітній і виховний процес у школі давав позитивні результати, всі п'ять вимірів повинні братися як одне ціле.

Василь Сухомлинський також був першим із педагогів в Україні, який відзначав, що світові дитинства притаманне дитяче пізнання і самопізнання, дитяче сприймання світу та дитяча реакція на оточуючий світ.

Теоретичні нарботки Василя Сухомлинського та його практичний досвід засвідчують, що для дитини характерними є зовсім інші види пізнання і сприймання ніж для дорослої людини. Адже, діти, на думку відомого педагога, сприймають все через призму власних переживань. Все, що оточує дитину, навіть найпростіші речі, вона сприймає серйозно. Важливим завданням вчителя при такому підході є те, щоб навчити дитину вдивлятися не тільки в оточуючий світ (макрокосм), але й в саму себе, тобто виховати в неї прагнення пізнати не тільки речі і явища навколишнього світу, але й свій внутрішній світ (мікрокосм). Тому, на переконання Василя Олександровича, для дитини характерним є те, що вона інтенсивно сприймає світ через призму самої себе.

Практичний досвід Василя Сухомлинського уможливив йому зробити висновок про те, що сприймаючи світ, дитина оволодіває знаннями, постійно їх поглиблює, розширює, вдосконалює. Пізнання при цьому виступає процесом відображення і відтворення дійсності в мисленні дитини, результатом чого є нові уявлення про світ.

На основі багаторічного досвіду практичної роботи, Василем Сухомлинським виокремлено три сфери світосприйняття:

світ природи. На думку педагога, «світ дитини – це насамперед природа, яка оточує її в дитинстві» (Сухомлинський, с. 134). Формування переконань і

світогляду великою мірою залежить від того як дитина сприймає природу, як вона у дитинстві бачить її, відчуває, розуміє, відноситься до неї. Як природа входить в її життя;

світ соціуму, тобто світ матеріальної та духовної культури, створений попередніми поколіннями у процесі діяльності і спілкування, і, перш за все, – «підкування матері й батька, казка, пісня. Спогади про цей світ накладаються на все наступне життя, надають емоційне забарвлення усім прагненням, помислам, поривам» (Сухомлинський, т.1, с. 134);

світ внутрішнього життя дитини – світ думок, почуттів, переживань, емоцій і уявлень, який відкривається дитині у процесі самопізнання.

Для дитини пізнання виступає процесом відображення і відтворення дійсності в мисленні дитини, результатом чого є нові уявлення про світ. Тому одну із суттєвих ознак дитинства Василь Сухомлинський вбачав у пізнанні світу дитиною через пізнання самої себе, тобто через свої емоції, відчуття, переживання. Адже у різні періоди дитинства дитина по-різному пізнає світ. З цього приводу відомий педагог наголошував на тому, що:

дитина пізнає світ дивуючись;

підліток – сумніваючись, одухотворяючись;

юнак – утверджуючись (Сухомлинський, т.1, с. 199).

Головною умовою виховання Василь Олександрович вважав адекватне ставленні дорослого до дитини. Тому він наголошував на тому, що «людина в дитині, оце все інше, дитяче в людині, вміння все це збагнути, досягнути, зрозуміти, відчути – це один з найголовніших секретів виховання» (Сухомлинський, 1988, с. 84). Вчитель має пізнати дитину, зуміти відкрити її своєрідність, і тільки тоді він відчує в кожному вихованцеві індивідуальність і неповторність. Тож і завдання педагога полягає в тому, щоб:

пізнати і зрозуміти світ дитини;

пізнати всі її тайники, і тільки тоді можна буде виховати дитину;

сформувати її душу;

відкрити перед нею світ у всій його красі.

Відмінною рисою, яка відрізняє дитину від дорослої людини, на думку Василя Сухомлинського, є те, що дитина пізнає світ серцем, а доросла людина втрачає цю здатність, вона сприймає світ розумом. У дитинстві існує своя найпростіша та й, напевно, «наймудріша класифікація всіх явищ навколишнього світу. Все, що бачить дитина, вона відносить або до добра, або ж до зла. Нічого середнього для неї не існує» (Сухомлинський, т. 5, с. 199). Доросла людина реагує по-іншому, вона навчилася «прикривати» свої почуття. Прикладом може служити ображена на когось людина, розумом вона усміхається, привітно вітається, говорить чемні речі, а всередині напруга, холод, ненависть. А тому виховання має зводитися до того, щоб навчити людину поєднати в одну гармонійну систему розум і серце.

Павлівський педагог наголошував, що у дитини переважає чуттєве пізнання світу, тому їй близький світ фантазії. Саме фантазія допомагає їй легко освоїти і пізнати світ, знайти відповідь на незрозумілі явища. Для дитини будь-який предмет, будь-яке явище є матеріалом для розвитку її уяви та фантазії.

Для прикладу, Василь Олександрович описує такий епізод із життя Школи радості. Діти зібралися у знайденій і обладнаній ними печері неподалік від села. Розпалили вогонь у печі. Надворі сутеніло. Все навкруги огортала напівпрозора імла вечірніх сутінків, дерева при цьому набували несподіваних обрисів. У такі хвилини серед природи діти охоче фантазують, складають казки. «На що схожі дерева, які ростуть на схилах яру?» – запитав педагог. Завирувала дитяча фантазія: «Шура побачив у кронах дерев череду корів, Мишко – розлюченого бика, який кинувся рогами на скелю, але не зміг подолати її і зупинився». Діти продовжували дофантазовувати: «ось...він уперся ногами в дно яру; дивіться, як вигнулася у нього шия – мабуть, жили дрижать, а роги встромив у землю...» (Сухомлинський, т.3, с. 44).

Тобто, у процесі навчання і виховання Василь Сухомлинський великого значення надавав фантазії у житті дитини. На його погляд, фантазія є для дитини творенням власної, притаманної тільки їй реальності, свого життєвого світу. Вона сприяє розвитку творчого мислення дитини, допомагає здійснити перехід від чуттєвого до раціонального.

У цьому руслі слушною є думка В. Г. Нестеренко про те, що у процесі становлення особистості особливого значення набувають враження і спогади дитинства, які залишаються з нею на все життя. Адже, дитина, по-перше, сприймає світ серцем, почуття в неї ще неопосередковані розумом; по-друге, для неї все, що вона зустрічає – це першовідкриття: «і таємниця народження, і загадка й жахаюча неминучість смерті, і принади мрії, і вражаючий біль забуття, тощо» (Нестеренко, с. 66). В. Г. Нестеренко також наголошує на тому, що дитяче ставлення до світу виражається в особливих формах характеру дитини, таких як відкритість, неупередженість, відвертість, глибока довіра. Ці форми, на погляд науковця, виступають формами авансування дорослого «суто людського ставлення» (Нестеренко, 1995).

Звернемо увагу на той факт, що у процесі зростання особистості Василь Сухомлинський домінуючого значення надавав вихованню. Саме у вихованні він убачав могутню і рушійну силу, яка базується на знанні психіки дитини та її внутрішньому світі. Справжнє виховання, на думку павлиського педагога, є там, де панує: педагогіка оптимізму; педагогіка серця; педагогіка віри.

Тому дитина так буде сприймати виховні впливи на неї з боку вихователя, як вона сама сприймає особу педагога. Для підтвердження цієї гіпотези нами було проведено анкетування серед учнів третіх класів початкової школи. Мета анкетування виявити, якою діти хочуть бачити вчительку початкових класів.

Результати анкетування засвідчили, що 67,2% учнів бажають бачити свою вчительку доброю, лагідною, ласкавою, чуйною; 34 % – прекрасною, красивою, гарною; 17,2 % – інтелектуальною, розумною; 34 % респондентів хотіли б бачити у вчительки інші якості (рідною, не суворою, інтелігентною, порядною, молодю, веселою, здоровою – 1,7 %; охайною – 6,9%; щасливою, справедливою – 5,2 %; такою, якою є вчителька зараз – 3,4%). Багато з респондентів бажали б, щоб у педагога поєднувалися «розум, краса, доброта та лагідність». Адже для дитини дошкільного та молодшого шкільного віку, як зазначав Василь Сухомлинський, характерним є відчуття світу серцем,

прагнення до добра та краси. Тому й не випадково, що саме цим якостям учні і віддали перевагу.

Анкетування також засвідчило, що дитячому світу притаманне й дитяче ставлення до світу. Адже, як писав Василь Олександрович у монографії «Шлях до серця дитини» (Сухомлинський, 1963), що дитинство – це, насамперед, дитячий спосіб ставлення до світу, якому притаманне: бурхлива дитяча радість, пустощі, яскравість і безпосередність життєвих вражень, гострота переживань подієвості буття, прагнення до всього радісного, веселого, світлого. Дитина розвивається завдяки отриманим з оточуючого світу враженням, накопичуючи досвід усіма своїми почуттями. Краса навколишнього світу виступає «джерелом радості дитинства – радості буття» (Сухомлинський, т.3, с. 257).

Вчити жити дитину, писав Василь Олександрович, це означає «передавати з серця в серце моральні багатства, здобуті та нагромаджені людством» (Сухомлинський, т.5, с. 199). Взаємозв'язок у системі «дорослий–дитина» полягає у забезпеченні дорослими умов для нормального розвитку дитини, її навчання, виховання, формування моральних норм поведінки, придбання соціально необхідних якостей, побудові взаємовпливу поколінь (дітей і дорослих) на принципі суб'єкт-суб'єктних відносин.

Адже саме у період дитинства людина потребує найбільшого захисту і турботи з боку дорослих, а це може дати найперше сім'я, родина, в якій росте і виховується дитина, а вже потім – дошкільні та шкільні установи. Підтвердженням цього є слова Василя Сухомлинського про те, що: «Перше віконце в навколишній світ, яке відкривається перед дитиною, це особистий приклад батька, матері і вчителя. Усі знають здатність дітей наслідувати те, що вони бачать у людях, які є для них авторитетом» (Сухомлинський, т.5, с. 197).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проаналізувавши погляди Василя Сухомлинського на дитинство, констатуємо, що дитинство він розглядав як самоцінний, самостійний етап життя людини, коли формуються внутрішні етичні норми, дитячий світогляд, базові життєві уявлення, моральні принципи, вперше пізнається навколишній світ, відбувається відкриття себе і оточуючих людей. У процесі навчання і виховання дитини він виходив з ідей філософії любові, мудрості, поваги до дитини, творив мікрокосм дитячої душі, вдихаючи в неї мудрі думки, світлі почуття, добру волю, плекав істинну духовність й високу етико-естетичну красу думки й слова. Ідеї Василя Сухомлинського мають вагоме значення для виховання особистості дитини в умовах сучасної України та в післявоєнний час.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у висвітлені актуальних для сьогодення ідей Василя Сухомлинського щодо проблем навчання і виховання дітей в умовах війни, а також утвердження радості пізнання в освітньому процесі сучасної української початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Осадча Яна (2023). *Скільки дітей переселенців пережили бойові дії та окупацію – дослідження. Українська правда. Життя.* URL: <https://life.prawda.com.ua/society/2023/02/18/252919/#:~:text=B%20організації%>

20зазначають%2C%20що%20від,Луганської%2C%20Донецької%20та%20Херсонської%20областей. (дата звернення 08.09.2023)

Сухомлинський, В. (2012). *Серце віддаю дітям*. Видавництво «Акта». 537 с.

Сухомлинський, В. (1976 –1977). *Вибрані твори: В 5 т.* Київ: Радянська школа. Т. 1, сс. 134.

Сухомлинський, В. (1976 –1977). *Вибрані твори: В 5 т.* Київ: Радянська школа. Т. 1, сс. 134.

Сухомлинський, В. (1976 –1977). *Вибрані твори: В 5 т.* Київ: Радянська школа. Т. 1, сс. 199.

Сухомлинський, В. (1988). Моя педагогічна система. *Радянська школа*. № 7, сс. 84.

Сухомлинський, В. (1976 –1977). *Вибрані твори: В 5 т.* Київ: Радянська школа. Т. 5, сс. 199.

Сухомлинський, В. (1976 –1977). *Вибрані твори: В 5 т.* Київ: Радянська школа. Т. 3, сс. 44.

Нестеренко, В. (1995). *Вступ до філософії: онтологія людини*: навч. посіб. для студ. вузів. Київ: Абрис. СС. 66.

Нестеренко, В. (1995). *Вступ до філософії: онтологія людини*: навч. посіб. для студ. вузів. Київ: Абрис. 336 с.

Сухомлинський, В. (1963) *Шлях до серця дитини*. Київ: Молодь. 91 с.

Сухомлинський, В. (1976 –1977). *Вибрані твори: В 5 т.* Київ: Радянська школа. Т. 3, сс. 257.

Сухомлинський, В. (1976 –1977). *Вибрані твори: В 5 т.* Київ: Радянська школа. Т. 5, сс. 199.

Сухомлинський, В. (1976 –1977). *Вибрані твори: В 5 т.* Київ: Радянська школа. Т. 5, сс. 197.

REFERENCES

OsadchaYana (2023). *Skilky ditei pereseleentsiv perezhyly boiovi dii ta okupatsiiu – doslidzhennia. Ukrainska pravda. Zhyttia*. [How many children of IDPs survived hostilities and occupation – study. Ukrainska Pravda. Life.]. URL: [https://life.prawda.com.ua/society/2023/02/18/252919/#:~:text=V%20orhanizatsii%20zaznachaiut%2C%20shcho%20vid,Luhanskoi%2C%20Donetskoi%20ta%20Khersonskoi%20oblastei.\(data%20zvernennia%2008.09.2023\)](https://life.prawda.com.ua/society/2023/02/18/252919/#:~:text=V%20orhanizatsii%20zaznachaiut%2C%20shcho%20vid,Luhanskoi%2C%20Donetskoi%20ta%20Khersonskoi%20oblastei.(data%20zvernennia%2008.09.2023))

Sukhomlynskyi, V. (2012). *Sertse viddaiu ditiam*. [I give my heart to children]. Vydavnytstvo “Akta”. 537 s.

Sukhomlynskyi, V. (1976 –1977). *Vybrani tvory: V 5 t.* [Selected Works: In 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. T. 1, ss. 134.

Sukhomlynskyi, V. (1976 –1977). *Vybrani tvory: V 5 t.* [Selected Works: In 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. T. 1, ss. 134.

Sukhomlynskyi, V. (1976 –1977). *Vybrani tvory: V 5 t.* [Selected Works: In 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. T. 1, ss. 199.

Sukhomlynskyi, V. (1988). *Moia pedahohichna systema* [My Teaching System]. Radianska shkola. No 7, ss. 84.

Sukhomlynskyi, V. (1976 –1977). *Vybranitvory: V 5 t.* [Selected Works: In 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. T. 5, ss. 199.

Sukhomlynskyi, V. (1976 –1977). *Vybranitvory: V 5 t.* [Selected Works: In 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. T. 3, ss. 44.

Nesterenko, V. (1995). *Vstup do filosofii: ontolohiia liudyny: navch. posib. dliastud. vuziv.* [Introduction to Philosophy: Human Ontology]. Kyiv: Abrys. SS. 66.

Nesterenko, V. (1995). *Vstup do filosofii: ontolohiia liudyny: navch. posib. dliastud. vuziv.* [Introduction to Philosophy: Human Ontology]. Kyiv: Abrys. 336 s.

Sukhomlynskyi, V. (1963). *Shliakh do sertsia dytyny* [The Way to a Child's Heart], Kyiv: Molod. 91 s.

Sukhomlynskyi, V. (1976 –1977). *Vybrani tvory: V 5 t.* [Selected Works: In 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. T. 3, ss. 257.

Sukhomlynskyi, V. (1976 –1977). *Vybrani tvory: V 5 t.* [Selected Works: In 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. T. 5, ss. 199.

Sukhomlynskyi, V. (1976 –1977). *Vybranitvory: V 5 t.* [Selected Works: In 5 vols.]. Kyiv: Radianska shkola. T. 5, ss. 197.

THE SOCIAL ASPECT OF CHILDHOOD IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF VASYL SUKHOMLYNSKYI

Tetiana Kochubei

Doctor of Sciences (in Pedagogy), Professor,
Professor at the Department of Social Pedagogy and Social
Work of the PavloTychynaUman State Pedagogical University
Uman, Ukraine

Chief Researcher at the Department of Pedagogical Source
Studies and Biography of the V.O. Sukhomlynskyi State Scientific and
Pedagogical
Library of Ukraine
Kyiv, Ukraine

ORCID: 0000-0002-9104-8442

e-mail: udpu_tania@ukr.net

Abstract. The article deals with the conceptual pedagogical ideas of Vasyl Oleksandrovych Sukhomlynskyi and his advice on teaching and upbringing of children. It is shown that the famous teacher studied and implemented the experience of foreign colleagues, in particular the representative of Waldorf pedagogy Rudolf Steiner, into the practical activities of the school entrusted to him. It is revealed that the educational process of the Pavlyshchyna School included such types of work with children as observation, live experience, research, and the use of fairy tales as a lively and imaginative way of exploring the world.

It is established that the fundamental principles of education in Vasyl Sukhomlynsky's school were love for children and love for the native land. It is found that the most subtle education, according to the Pavlysh teacher, is to provide freedom and assistance to the child, avoiding coercion and prohibitions. The author

emphasises that the teacher's task is to teach a child to look not only at the world around him or her (macrocosm), but also at oneself, to cultivate in the child a desire to learn things and phenomena not only of the world around him or her, but also of his or her own inner world (microcosm).

The author focuses on the fact that an essential feature of childhood is a child's cognition of the world through cognition of himself, through his emotions, feelings, and experiences. It is substantiated that the distinctive feature of an adult and a child is that a child cognises the world with the heart, and an adult perceives the world with the mind.

The article shows that in the process of upbringing, the famous teacher attached great importance to fantasy in the life of a child. In his opinion, fantasy contributes to the development of a child's creative thinking and helps to make the transition from the sensual to the rational. It is revealed that fantasy is a child's creation of his or her own reality, his or her life experience.

It has been established that during childhood, a person needs the greatest protection and care from adults, and this can be provided primarily by the family, the family in which the child grows up and is brought up, and only then - by preschool and school institutions.

Keywords: childhood, principles of education, school as an ecological environment of childhood, the world of childhood, cognition, spheres of world perception, sensory perception of the world.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2023р.